

Катарина Милиновић

ГРАДСКО НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ (ГНП) У ВАЉЕВУ 1950–1956

Професионално ГНП у Ваљевоу има своје корене у Окружном народном позоришту, образованом почетком 1947. год. Ово позориште је настало као резултат напора послератних власти да, у складу са актуелном политиком, промовишући идеје и циљеве КПЈ. У условима обнове и изградње позоришта су испуњавала своју сврху постојања у културно-пропагандном раду са масама. Већина наступа је била испод дозвољеног минимума квалитета, али се преко тога прелазило због претходно наведеног разлога. Нова културна оријентација формулисана је након раскида са ИБ-ом, када је утврђен и нови партијски курс на III пленуму СК КПЈ јула 1949. год. Раскидају се окови административних стега и бирократизма у просвети и културној политици и шири се улога и иницијатива народних маса.

Ваљево је 50-их година имало позоришну традицију која сеже од 1860. год. Захтеви средине су били измењени у односу на предратни период, услед тешких економских и социјалних прилика послератне Југославије. Нова позоришна публика је, у социјалном погледу, била углавном састављена од нижих и средњих друштвених слојева – радника, ђачке омладине, војника и нешто мало образованих људи (политички ангажованих и опредељених у духу нових идеја). Грађанска класа, тачније оно што је од ње остало, било је по страни од културе за широке народне масе.

1) Аматерски период ваљевског позоришног живота

У формалном смислу, све је почело тако што је на иницијативу Градског комитета партије одлучено 4. IV 1950. год. да се оснује Централна драмска група. Највећи део оснивачког ансамбла чинили су дотадашњи чланови „Абрашевића” и „Полета”. Оснивачка скупштина ГАП-а¹ је одржана 17. IX 1951. год. у сали Ваљевске гимназије. Реферат

1 ИАВ, Фонд ГНП 1950-56, Записник седница (Управа позоришта, Оснивачка скупштина и раднички савети), књ. инв. бр. 1 (1950)

„О развоју позоришта и његовој улози у васпитању народних маса” поднела је Катарина Храњец, професор књижевности у Ваљевској гимназији. Инсистира се на томе да је „глума као уметност приступачна сваком поштенем радном човеку, свим људима који упркос свим препрекама иду у сусрет лепшем и срећнијем животу, иду у социјализам.”² Изабрана је управа позоришта:³

1. Љубомир Ковачевић, управник
2. Станко Деспотовић, редитељ
3. Катарина Храњец, редитељ
4. Предраг Јовановић, технички референт
5. Добросав Перић, економ
6. Буда Петковић, благајник
7. Вука Николић, члан Управног одбора

Изабран је Надзорни одбор и Уметнички савет. Одлучено је да се свечано отварање позоришта изврши 4. IX 1950. год. у 20 часова.

У децембру је ГАП преузето од Градског одбора⁴ Народног фронта у Ваљеву, са целокупном припадајућом имовином, правима и обавезама, без накнаде. Убудуће ће се позориште, од 1. I 1951. водити под именом Градско народно позориште (ГНП) у Ваљеву.

2) Професионално ГНП у Ваљеву

Седница Управе⁵ је одржана 1. I 1951. год. и на њој је донет план рада и утврђен је репертоар. Раднички савет и Управни одбор су изабрани 13. III 1951. год. За управника је 1. IV 1951. постављен Милош Милановић, до тада чиновник у Заводу за социјално осигурање у Ваљеву. Од почетка позоришне сезоне 1950/51, до краја априла, публику је чинио углавном образовани слој грађана. Онда долази до великих промена у структури позоришне публике, захваљујући продаји карата од стране фронтских организација. Представе почињу да посећују широки радни слојеви који никада раније нису гледали позоришне представе. Омладина и чланови Југословенске армије су посећивали позориште колективно. За сељаштво и сеоске ученике давале су посебне представе. У циљу остварења свог васпитног значаја, позориште је планирало колективне посете ван града. У мају се гостовало у Лајковцу, а у јуну у Обреновцу.⁶

ГНО је 6. V 1951. издао решење којим се одређује Комисија за израду правилника, која је у року од петнаест дана израдила поменути документ. Извршни одбор Народног одбора града Ваљева донео је

2 Исто

3 Исто

4 Исто, Решење ГНО-а Ваљева од 28. XII 1950. год. о преузимању ГАП-а од ГО НФ-а, кутија инв. бр. 13, документ бр. 28 289/1950

5 ИАВ, Фонд ГНП 1950-56, Записник седница(Управа позоришта, Оснивачка скупштина и раднички савети), књ. инв. бр. 1 (1950)

6 Исто, Годишњак ГНП-а у Ваљеву за позоришну сезону 1950/51, кутија инв. бр. 15/2

правилник⁷ 24. VIII 1951. Позориште послује као самостална установа под надзором Савета за просвету и културу НО града Ваљева. „Предмет пословања је ширење просвете и културе кроз позоришну уметност, у циљу васпитања најширих народних слојева у духу позитивних тековина науке, демократских права стечених у НОБ-у и народној револуцији наших народа, уз посебно неговање националних и патриотских осећања.”⁸

Финансије

Финансије су биле главни проблем у току постојања и рада позоришта. Основна финансијска средства били су приходи од представе и дотације од Народног одбора града, под чијим је надзором позориште било, као и дотације од привредних предузећа. Анализом прегледа завршних рачуна⁹ да се закључити да позориште, временом, почиње да зависи искључиво од дотација. У просеку 25% прихода остваривано је од улазница а 75% обезбеђивано је дотацијама. Од расхода, у просеку 57% је одлазило на плате и додатке, а 43% на остале трошкове. Треба узети у обзир да је послератно друштво, са неразвијеном привредом и пољопривредом, као основни задатак поставило индустријски развој. Стога су могућности за развој културе биле јако ограничене.

Без обзира на сталне финансијске проблеме, јавност је често са правом критиковала недостатак професионализма. Плате запослених у позоришту су биле веће у односу на плате радника неких производних занимања. Милош Милановић, управник, у децембру 1951. примио је 7 370 динара,¹⁰ а директор Градског предузећа „Драгојло Дудић” 7 100 динара.¹¹ Просечна плата глумца кретала се око 4 800 дин.¹², док је возач у индустријском привредном предузећу имао 4 420 дин.¹³ Мора се имати у виду да је већина глумаца била без стручних квалификација за свој посао. У децембру 1955. управник Милош Милановић је имао плату од 9 900 дин., а глумци су примали у распону од 9 300 до 15 400 дин.¹⁴ Најтачнију оцену финансијског стања дала је анкета о позоришту: „Није све у новцу, већ у питању како трошењем тог новца остварити уметнички еквивалент.”¹⁵

7 Исто, Правилник о организацији и пословању ГНП-а у Ваљевоу, кутија инв. бр. 15 (1951)

8 Исто

9 Исто, Завршни рачун за 1951. год., кутија инв. бр. 16 (1951) и Завршни рачун за 1952. год., кутија инв. бр. 16 (1952)

10 Исто, Платни спискови, кутија инв. бр. 16/4

11 ИАВ, Фонд „Градско предузеће Драгојло Дудић”, Платни спискови, кутија инв. бр.10

12 ИАВ, Фонд ГНП 1950-56, Платни спискови, кутија инв. бр. 16/4

13 ИАВ, Фонд Индустријско привредно предузеће „Тика Марић” Мионица 1950-54, Платни спискови, књига инв. бр. 3 (1951)

14 ИАВ, Фонд ГНП 1950-1956, Платни спискови, кутија инв. бр. 16/4

15 „Напред”, бр. 300, 1954, стр. 4

Репертоарска политика

Послератно позориште, у складу са циљевима културне политике, морало је да задовољава потребе идеологије. Сугерисан је позитиван однос према националној култури и неговање традиција. То је значило да је требало играти изабране комаде који су афирмисали српски национални театар. Све оно што се збивало у Краљевини Југославији, сматрано је грађанским позориштем коме су додавани атрибути „булеварског и буржоаског”. У суштини, потпуно су примењене партијске оцене о политичком уређењу и друштвеном животу у овом раздобљу. У новим животним условима било је неопходно извршити ревизију целокупног позоришног репертоара. Прихваћени су светски класици, али је око њиховог извођења и актуелизирања било доста дилема. Стога је избор био скучен и једностран. Селекције су биле догматске и крајње исполитизоване.

У одабиру пожељних комада доминирала су дела са социјалистичком тематиком, па је зато фаворизован реализам руских класика. Репертоари су потпуно подређени идеолошким потребама нове реалности. Зато је и најпогубније било одрицање свега онога што је строго национално, а односило се на литературу од средњег века до 40-их година XIX века. Основе репертоарске политике биле су реализам и социјална литература. Фаворизовано је све што долази из земаља народне демократије. То је превасходно био захтев домаћих политичара који су желели да и на овај начин учврсте нераскидиву повезаност са совјетском Русијом. У пракси, позоришни радници су наилазили на недостатак драмских дела совјетских писаца, као и оних из земаља народне демократије. Стога је разумљиво што је дошло до стихијности, па се преводило без икакве критичности. Основно је било да је реч о делима која на било који начин своје порекло воде из совјетског позоришта. Јавност углавном није била упозната са оценама вредности ових дела.

Почетком 50-их година у измењеним политичким условима, након раскида са ИБ-ом, повучена је главнина дела савремених совјетских писаца, а захтеви за подражавање њиховог театра престали су да буду обавезујући. Промене су водиле ка озбиљнијем осмишљавању репертоарске политике. Пробијају се догматска ограничења и изводе се дела класика и савремених светских писаца, нарочито америчких, француских, енглеских. Изборено је право да свако позориште за себе пројектује своју програмску оријентацију на основу властитих могућности и хтења. Нова оријентација позоришта је афирмисала и критичност према традицији, као и према самој стварности. Међутим, готово сва провинцијска позоришта нису ни имала времена да достигну максимум и искажу све своје уметничке могућности.

РЕПЕРТОАР ГНП-А ПО СЕЗОНАМА

Сезона 1950/51¹⁶

- 1) Хајдук Станко – Јанко Веселиновић
- 2) Пут у злочин – М. Крањец
- 3) Покондирена тиква – Јован Стерија Поповић
- 4) Народни посланик – Бранислав Нушић
- 5) Коштана – Борисав Станковић
- 6) Подвала – Милован Глишић
- 7) Ожалошћена породица – Бранислав Нушић
- 8) Весело вече
- 9) Кнез Иво од Семберије; Моравка
- 10) Ђидо – Јанко Веселиновић
- 11) Мати и друге драмске слике – Максим Горки

Сезона 1951/52¹⁷

- 1) Избирачица
- 2) Карлова тетка
- 3) Хасанагиница; Шаран
- 4) Шокица
- 5) Зулумћар
- 6) Весело вече
- 7) Први кораци – Катарина Храњец
- 8) Црвене руже
- 9) Чвор
- 10) Зона Замфирова – Стеван Сремац
- 11) Школски надзорник; Љубавно писмо
- 12) Дубоки су коренови
- 13) Ивкова слава – Стеван Сремац

Сезона 1952/53¹⁸

- 1) Три према један – Петар Петровић Пеција (старији)
- 2) Ивица и Марица – Добривој Каписазовић
- 3) Посвојче – Катарина Храњец
- 4) Свет – Бранислав Нушић
- 5) Зулејка – М. Димић
- 6) Покојник – Бранислав Нушић
- 7) Два наредника – Ђурковић
- 8) Др – Бранислав Нушић
- 9) Ватра и пепео – Мира Пуц
- 10) Смрт мајке Југовића – Иво Војновић
- 11) Топаз – М. Пањол
- 12) Шпијун – В. Черкез
- 13) Зла жена – Јован Стерија Поповић

16 ИАВ, Фонд ГНП 1950-56, Статистички подаци о раду ГНП-а у Ваљевоу од априла 1950. год. до 31. VIII 1956. год., кутија инв. бр. 13/7

17 Исто

18 Исто, Списи неевидентирани у деловодном протоколу, кутија инв. бр. 14/3

Сезона 1953/54¹⁹

- 1) Зла жена – Јован Стерија Поповић
- 2) Шпијуни – В. Черкез
- 3) Г-ђа министарка – Бранислав Нушић
- 4) Човек који није постојао – Јосип Лешић
- 5) Хајдук Вељко – Ј. Драгашевић
- 6) Дугоња, Трбоња и Видоња – Младен Широла
- 7) Кукавичино јаје – Ирма и Волтер Островски
- 8) Без кривице криви – Николај Островски
- 9) Кир Јања – Јован Стерија Поповић
- 10) Огањ осветника – М. Томић
- 11) Заједнички стан – Драгутин Добричанин
- 12) Без трећег – М. Беговић
- 13) Скамполо – Д. Никодени и Мико-Деније
- 14) Васја Железова – Максим Горки
- 15) Скрбник – Младен Широла

Сезона 1954/55²⁰

- 1) Кир Јања – Јован Стерија Поповић
- 2) Учене жене – Молијер
- 3) Црвенкапа – Владимир Назор
- 4) Младожења из Америке – Јервин
- 5) Дукат на главу – Кулунцић
- 6) Београд некад и сад – Бранислав Нушић
- 7) Лажа и паралажа – Јован Стерија Поповић
- 8) Инспектор је дошао – Џ. Пристли
- 9) Ревизор – Николај Гогољ
- 10) Птице без јата – Д. Роксандић
- 11) Клупко – Будак

Сезона 1955/56²¹

- 1) Клупко – Будак
- 2) И плови бели облак – Иван Раос
- 3) Ожалашћена породица – Бранислав Нушић
- 4) Хасанагиница – Огризовић
- 5) Када наиђу деца – А. Русен
- 6) Зона Замфирова – Буних, Стеван Сремац
- 7) Младост пред судом – Ханс Тимајер
- 8) Коштана – Борисав Станковић
- 9) Зовем се Слободан – Драгутин Добровић
- 10) Волпоне – Б. Цонс

19 Исто, Списи неевидентирани у деловодном протоколу, кутија инв. бр. 14/4

20 Исто, Списи неевидентирани у деловодном протоколу, кутија инв. бр. 14/5

21 Исто, Списи неевидентирани у деловодном протоколу, кутија инв. бр. 14/6

РЕКАПИТУЛАЦИЈА²²

Сезона	Премијера	Представе	Посетиоци ђаци	Војници	Грађани	Укупно
1950-1951.	12	91	8.009	5.624	23.334	35.967
1951-1952.	14	227	23.186	20.304	28.309	71.859
1952-1953.	13	165	17.900	10.201	22.608	50.709
1953-1954.	13	165	13.848	7.250	23.879	44.977
1954-1955.	9	98	6.112	4.982	16.601	27.695
1955-1956.	9	96	8.260	4.974	14.174	27.408
6	70	842	77.315	53.395	127.905	258.615

Рад позоришта је био праћен од стране културних и јавних радника, као и свих оних који су чинили позоришну публику. Представе су критиковане у културној рубрици листа „Напред” који је помно пратио збивања у позоришту. Највећа замерка је упућивана на репертоар. О томе се доста дискутовало и међу уметничким руководиоцима позоришта. На радној конференцији одржаној 26. V 1953. професор Ваљевске гимназије Драгутин Мијановић, уједно и члан уметничког савета, изнео је своје мишљење о репертоару: „Наш репертоар је врло слаб. „Два наредника” су литерарна нула, „Три према један” врло слаб а „Зулејка” нешто боља.”²³

Нова оријентација у избору репертоара почиње сезоном 1954/55. Високом оценом критика је вредновала „Учене жене”. „Ако се по јутру познаје дан онда по својој првој представи, обогатој са декором и реквизитима, Народно позориште ће потпуно освојити публику, која се до сада, можда са разлогом, одвајала од њега.”²⁴ Општи утисак за рад у овој сезони је да је увођењем класичних дела на репертоар, подигнут уметнички ниво извођења представа. Добри текстови су пружали могућност и просечним глумцима да из себе извуку максимум уметничког израза. Тек су се у последњој сезони на репертоару нашла дела савремених писаца, која обрађују теме блиске оновременом човеку: проблем абортуса у комаду „Кад наиђу деца”, живот послератне младе генерације у „Младост пред судом”, питање истине и лажи, тј. двојност морала у „И плови бели облак”. Публика и глумци су нашли онај дуго тражени осећај привржености и разумевања. Позориште је постало саставни део свакодневног живота града. Оно се није посећивало само

22 Исто, Статистички подаци о раду ГНП-а у Ваљеву од априла 1950. до 31.VIII 1956. год., кутија инв. бр. 13/7 (1956)

23 Исто, Записник радних конференција 1951-54. год., књига инв. бр. 2 (1953)

24 „Папред” бр. 330/1954. год., стр.4

ради смеха и разоноде, већ и из неких дубљих порива и потреба. Управо тада је дошло до укидања ове културне институције што ће доста осиромашити културно-уметнички и просветни живот Ваљева.

ГОСТОВАЊА

Иако је позориште било градско, у оквиру својих редовних активности имало је гостовања ван града.²⁵ Она су углавном зависила од финансија, али су на неки начин била и саставни део напора да се позориште приближи народу. Гостовања су најчешће организована у селима среза Ваљево, али и даљим местима где је било бољих могућности и услова за извођење представа. Позоришта, као ваљевско, била су непрекидно подстицана на гостовања да би се подигао општи ниво културно-васпитног деловања. Често су ти наступи били испод нивоа потребног квалитета, али је било важно само то колико је одржано наступа и колико је било посетилаца.

Бр.	Гостовања ван Ваљева	Број представа
1.	Доња Грабовица	1
2.	Словац	1
3.	Драчић	1
4.	Балиновић	1
5.	Ставе	6
6.	Мионица	9
7.	Љиг	19
8.	Лазаревац	8
9.	Рудник Црљени	2
10.	Лајковац	18
11.	УБ	19
12.	Обреновац	8
13.	Шабац	22
14.	Осечина	21
15.	Крупањ	3
16.	ХЦ Зворник	2
17.	Радилиште Дрињача	1

²⁵ Исто, Статистички подаци о раду ГНП-а у Ваљеву од априла 1950. до 31. VIII 1956. год., кутија инв. бр. 13/7 (1956)

18.	Бијељина	1
19.	Ражана	1
20.	Косјерић	2
21.	Севојно	2
22.	Ужичка Пожега	1
23.	Радилиште Међувршје	1
24.	Чачак	1
25.	Горњи Милановац	9
26.	Младеновац	2
27.	Аранђеловац	3
28.	Светозарево	2
29.	Ђуприја	1
УКУПНО		168

ГЛУМАЧКИ АНСАМБЛ, ТЕХНИЧКО ОСОБЉЕ, УПРАВА²⁶

Током шестогодишњег трајања ГНП-а у Ваљеву у његовим представама је играло више од 70 глумаца. То су већином били људи који су се бавили глумом професионално, селећи се из позоришта у позориште. О учесталости тих сеоба говори и чињеница да се у глумачком ансамблу ваљевског позоришта ниједан његов члан није задржао свих шест сезона. У том периоду у провинцијским позориштима није било глумаца образованих на уметничкој академији. Већина тадашњих ваљевских глумаца је имала, штавише, од школе само четири разреда основне школе. Заједно са професионалцима, у понеким представама су учествовали и аматери.

ГЛУМАЧКИ АНСАМБЛ

1. Беатовић-Петровић Савета, рођена у Мостару 1904, први пут на сцени 1924. год. у НП у Сарајеву; дошла је из НП у Мостару и у Ваљеву је била од 1. IX 1953. до 31. VIII 1954; глумила је у Сомбору и Зеници где је и пензионисана,

2. Бошкан Лилика, рођена 1923; дошла је из вршачког НП у Ваљево у сезони 1954/55,

3. Бранђолица Младен, рођен у Дубровнику 1921, апсолвент правног факултета; у Ваљеву био од 1. IV до 21. VIII 1954. год.,

26 а) Здравко Ранковић, Ваљевско позориште 1860-1960, „Напред” бр. 2382, 2383, 2384, 1994. год., стр. 4

б) ИАВ, Фонд ГНП 1950-56, Матична књига 1951-56, књига инв. бр. 9

4. Бркић Мила, у Ваљево је дошла 1. VIII 1953. из Врања, а отишла 31. VIII 1954. у Ријеку
5. Бурић Момчило, из свог матичног позоришта у Никшићу, где је играо седам година, у Ваљево дошао у лето 1955. год.,
6. Венечанин Бранка, дошла из НП у Врању у Ваљево у сезони 1952/53; отишла у Ријеку,
7. Војновић Милена, у Ваљеву је у сезони 1951/52,
8. Вуковић-Милошевић Надежда, у позоришту од његовог оснивања до 1955,
9. Вукосављевић Вера, рођена у Чачку 1933, завршила Позоришну академију у Загребу; била у Ваљеву у сезонама 1954/55. и 1955/56; одатле отишла у Београд где је умрла 1990. год.,
10. Голднер Станислав, рођен 1923. у Крушевцу; дошао из Приштинe у ГНП где је остао у сезонама 1953/54, 1954/55, 1955/56,
11. Дачић Ранка, рођена у Ваљеву 1929; прво се бавила глумом аматерски; од 1. I 1952. до 31 VII 1954. била у ГНП-у а затим отишла у Ужице где је боравила годину дана,
12. Деверцић Ружица Лола, рођена 1934. у Крагујевцу; била је прво две сезоне у Ужицу и једну у Крагевцу; у Ваљеву је у сезони 1955/56,
13. Деспотовић Десанка, чланица оснивачког ансамбла ГНП-а где је провела две сезоне,
14. Деспотовић Станко, најпре био аматер у Крагујевцу и Ваљеву; био глумац оснивачког ансамбла ГНП-а где је провео прве две сезоне; бавио се и режијом,
15. Добровић Душан, рођен 1922. у Дарувару; завршио Позоришну академију; у ГНП-у био последње две сезоне,
16. Ђокић Димитрије, у ГНП-у био у сезони 1953/54,
17. Ђорђевић Надежда, глумица оснивачког ансамбла ГНП-а,
18. Жарковић Марија, у ГНП- у у сезони 1955/56,
19. Живковић Миливоје, рођен 1929. год. у Београду одакле је дошао у ГНП у сезони 1955/56,
20. Јаковљевић Д., у ГНП-у у сезони 1951/52,
21. Јакшић Милисав, у ГНП-у у сезони 1953/54,
22. Јевтовић Миодраг-Буга, дугогодишњи глумац аматер КУД „Абрашевић”; глумац оснивачког ансамбла ГНП-а,
23. Јовановић С., у ГНП-у у сезони 1952/53,
24. Јовановић Томислав, рођен 1929. год. у Ваљеву; био глумац оснивачког ансамбла ГНП-а у коме је остао до 31. VIII 1954; после тога био у позориштима Ниша, Мостара и Новог Сада,
25. Кљајић Маца, у ГНП-у била у сезони 1952/53,
26. Ковачевић Љубомир, рођен 1924. у Близоњама; био глумац и управник оснивачког ансамбла ГНП-а; од 1952. је у позориштима Сремске Митровице и Крагујевца,
27. Комраков Павле, био у ГНП-у у сезони 1952/53,
28. Лазаревић Радмила, рођена у Скопљу 1933. год; кћи Радисава Лазаревића, једног од оснивача ГНП-а; отишла из ваљевског позоришта 31. VIII 1955. год,

29. Лађанац Љубица, рођена 1928. у месту Вилово – Жабал; ступила на сцену у сезони 1951/52. у Врању; у ГНП-у је у сезони 1954/55. а потом у ужичком позоришту,

30. Марковић Драган, рођен 1933. у Сјеници; дошао у ГНП 15. III 1956. и остао до укидања позоришта,

31. Марковић Косара, дошла у ГНП из Београда и у Ваљеву је од 1. IX 1951. до 15. VII 1953. год.,

32. Матић Јелка, рођена 1907. у Шиду; први пут је на сцени 1925. у Новом Саду; била првакиња ГНП-а од 1. X 1951. до 1. VIII 1953; након тога је у Тузли, Зајечару, Краљеву и Крушевцу,

33. Мијатовић Радомир, у ГНП-у је у сезонама 1951/52. и 1952/53,

34. Милошевић Душан, у ГНП-у је у сезони 1950/51,

35. Милошевић Надежда, била члан „Абрашевића” а затим оснивачког ансамбла ГНП-а,

36. Митровић Никола, члан „Абрашевића” а затим оснивачког ансамбла ГНП-а; играо у Ваљеву у сезони 1954/55,

37. Младеновић Радомир, био глумац у ГНП-у у сезони 1952/53,

38. Николић Душан, рођен у Осечини 1934; завршио Вишу педагошку школу; дошао у ГНП 1. I 1956; након укидања позоришта био новинар Радио Београда,

39. Пајкић Божидар, рођен 1909. у селу Лебунеште код Струге; био пред II светски рат у путујућој трупи Петра Прличка; у ГНП дошао из Прокупља; у Ваљеву био у сезони 1954/55. па је отишао у Нови Пазар,

40. Пајкић Радмила, била глумица и инспецитент; дошла у ГНП из Шапца а 31. VIII 1955. отишла у Нови Пазар,

41. Пармаковић Драгослав, био у ГНП-у у сезони 1954/55,

42. Перић Добросав, био члан „Абрашевића” а затим оснивачког ансамбла ГНП-а; у Ваљеву је у сезонама 1950/51. и 1951/52; био је економ и суфлер,

43. Поповић Александар, рођен 1928. у Шапцу; дошао у ГНП из Пљеваља; у Ваљеву је у сезони 1954/55; касније је дуго времена провео у шабачком позоришту,

44. Пекушић Зехбо, рођен 1927. у Прибоју; био у ГНП-у само у септембру 1955,

45. Поповић Видосава, била члан „Полета” а затим оснивачког ансамбла ГНП-а,

46. Радић Митар, глумац у пензији,

47. Радовановић Александар, рођен 1909. у Ужицу; први пут на сцени 1928; у ГНП-у је у сезони 1954/55,

48. Радовановић Миланка, била у ГНП-у у сезонама 1954/55. и 1955/56,

49. Радосављевић Градимир, рођен 1912. у Горњем Милановцу; ступио на сцену 1931. у Скопљу; у ГНП дошао из К. Митровице а у Ваљеву је у сезони 1955/56,

50. Радосављевић Јакешова Мила, рођена 1913. у Крагујевцу; први пут ступила на сцену 1929. у ГНП-у у Београду; играла у позориштима Ниша, Бања Луке, Приштине, Пожаревца, Крагујевца, Чачка, К. Митровице – одакле је дошла у ГНП,

51. Ристић Душанка, рођена 1907. у Мостару; дошла из НП-а у Зрењанину; у ГНП-у је од 1. IX 1953. до 31. VIII 1954; отишла у шабачко НП; 70-их година била у Приштини,

52. Силајџић Јован, рођен у Будимпешти 1899; био је у СНП-у у Новом Саду крајем 30-их година; у ГНП-у у Ваљеву је у сезонама 1953/54. и 1954/55,

53. Срзентић Крста, рођен у Скопљу 1926; дошао из НП-а у Зајечару; у ГНП-у је у сезони 1954/55; отишао у НП Краљево; 60-их и 70-их година је у Приштини,

54. Стефановић Митар, рођен у Ваљеву 1930; био члан оснивачког ансамбла ГНП-а; по одласку из Ваљева посветио се организацији позоришног рада у театрима Ниша, Мостара и Земунске сцене НП-а из Београда, где је био и управник,

55. Тодоровић Бранко, рођен 1928. у Гулијану код Сврљига; био у Врању и Пожаревцу; у ГНП-у је у сезони 1954/55; након тога радио у ИАВ-у,

56. Ђелић-Бановић Роксанда, рођена 1905. у Крагујевцу; ступила на сцену 1930; играла 1943. у позоришту Душана Животића у Ваљеву; Немци је ухапсили и спровели на Бањицу; у ГНП-у је у сезони 1955/56; умрла 1. I 1975. у Б. Цркви,

57. Ђосић Небојша, дошао из Врања у ГНП у сезони 1951/52; био глумац и редитељ; отишао у Ријеку и

58. Шама Милош, рођен 1930. у Ваљеву; у ГНП-у је од 1. II 1952. до 31. VIII 1954.

ТЕХНИЧКО ОСОБЉЕ

Прве представе ГНП-а игране су у декору који је обликовао Предраг Јовановић. Њему се убрзо придружио Митар Стефановић. Први његов сценски подухват је био у представи Катарине Храњец „Први кораци”, премијерно приказаној 10. I 1952. Са њим ће тај посао до 1954. год. радити Властимир Косјерина који је 1. IX 1955. год. примљен на стални рад. Приликом постављања „Ревизора” из Шапца је дошао Владислав Лалицки. За представу „Хајдук Станко” костиме су радили Абацијска задруга и Кројачка радионица Предузећа „Бора Миловановић”. Једанпут се као творац костима помиње Смиља Чолаковић. За „Смрт мајке Југовића” костиме је урадила Милка Ковачевић, према нацртима Милице Бабић-Јовановић (супруга Иве Андрића), из НП-а из Београда.

РЕДИТЕЉИ

Прву представу ГНП-а премијерно изведену 9. XI 1950. год. редитељски је поставио Станко Деспотовић. Режирао је „Коштану”, „Хајдук Станка”, „Шарана” и „Моравку”. Катарина Храњец, професор књижевности Ваљевске гимназије, режирао је неколико комада: „Покондирена тиква”, „Ожалошћена породица”, „Мати” и сопствена драмска остварења – „Први кораци” и „Посвојче”.

Сезона 1951/52. је протекла у знаку редитељског рада Небојше Ђосића, редитеља из Новог Сада и познатог преводиоца са мађарског

језика. Општи закључак за рад у сезони је био да се колектив потпуно отргао од аматеризма и захваљујући стручности редитеља Ћосића упутио се у професионализам.

Током сезоне 1952/53. редитељ је био Здравко Лукић који је ступио на дужност 15. IV 1952. год. „Као редитељ показује много смисла и познавања, како позоришне уметности, тако и наше и стране књижевности. На послу је врло педантан и тачан. У раду са ансамблом има много такта и однос му је врло коректан. На радно време не гледа и не либи се никаквог посла. Поред режије и глуме радио је на сценографији и са успехом направио неколико декора од којих му је најуспелији декор за „Печалбаре” од Пановића. Дисциплинован је и наређења управе извршава на време и без поговора. У раду нема личног већ увек ради за читав колектив и интересе позоришта ставља изнад свега. У позоришту је годину дана држао бесплатне часове целом колективу из српског језика, и теорије глуме. Однос према управи позоришта је добар и коректан.”²⁷

У овој сезони је вођена жучнија полемика о репертоарској политици. Стално се инсистирало на постављању актуелнијих комада који обрађују теме из савременог живота. На радној конференцији од 26. V 1953. год. Д. Мијановић, члан уметничког савета, рекао је: „Наш репертоар је врло слаб. Код нас редитељ Лукић је желео да се дају они комади који су њему мање-више познати, или у којима је играо. Са идејне и васпитне стране изграђивања укуса публике редитељ је вукао на страну те ниске културне уметности.”²⁸

Душан Добровић је био први школовани позоришни редитељ у позоришту где је боравио последње две сезоне. Јован Силајчић је режирао представу за децу „Црвенкапа”. Божидар Пајкић је био редитељ у сезони 1954/55, а у пролеће 1955. год. Миодраг Гајић је као гост режирао Гогољево дело „Ревизор”. Хонорарни редитељи су били Драгослав Пармаковић и Градимир Радосављевић у сезони 1954/55. и 1955/56.

УПРАВНИЦИ

Први управник, у аматерском раздобљу позоришта, био је Љубомир Ковачевић до 1. IV 1951. На самом крају године је престао, по сопственој вољи, и да буде глумац. Отишао је у Сремску Митровицу. Период од 1954. до 1984. год. провео је у Театру „Јоаким Вујић” у Крагујевцу. Од 1. IV 1951. до 31. VIII 1956. управник је Милош Милановић. Рођен је 1910. год. у Рађевом Селу а умро је 1964. год. Имао је приличан стаж у „Абрашевићу” а на дужност управника дошао је из Завода за социјално осигурање.

27 ИАВ, Фонд ГНП 1950-56, Радна карактеристика друга Здравка М. Лукића, редитеља ГНП-а у Лесковцу, кутија инв. бр. 13 (1952)

28 Исто, Записник радних конференција 1951-1954, књига инв. бр. 2 (1953)

НА СЦЕНИ И ИЗАЊЕ

Стварање професионалног позоришта у средини као што је била Ваљево након II светског рата, био је врло амбициозан пројекат. У оживљавању и заживљавању целог пројекта показали су амбицију некадашњи аматери, који су већ имали одређено искуство. Упркос свим постојећим проблемима љубав према уметности је понекад успевала немогуће. Основни проблем, проблем финансија, није био решен за све време постојања позоришта. Стога уметнички ниво представа и функционисање организације рада често трпео, јер се енергија трошила у другом правцу. Дуго се лутало у опредељењу да ли подизалити укусу публике или је обликовати изменама репертоара. Међуљудски односи су дуго били оптерећени тривијалностима, малограђанштином, сујетом. Тек временом ансамбл се уходао и почео да функционише у правцу професионализма. Иако су глумци били покретни и ретко када остајали у једном позоришту дуже од једне сезоне, захваљујући напорима управе и редитеља доста се радило на усавршавању глумаца. Било је врло мало правих професионалаца, али се примећује напредак, нарочито у последњој сезони 1955/56. И поред критика, које су с разлозима упућиване на рачун рада позоришта, оно је постало саставни део културног живота Ваљева. Аутор чланка „За већи успех Ваљевског позоришта у идућој сезони” Н. Јаневска каже: „Да није мало превише захтевати, од било ког, а камоли од овако малог позоришта да му свака представа буде успела. Позориште очекује помоћ предузећа и масовних организација. Да ли је прошла једна представа да није било упадица из сале? То су увек неукусне, чешће и вулгарне примедбе које су неуобичајене у културној средини. Можда би контакт са публиком био већи када би се она интересовала за репертоар позоришта и тако обезбеђивала представе које жели да види.”²⁹

Петстота представа одиграна је 5. VII 1953. Била је то премијера „Зле жене”. Драгослав Стефановић је забележио следеће: „За три године ваљевско позориште је прешло значајан пут не само на организационом учвршћењу, већ у првом реду на вајању свог уметничког израза. Примећена је и све већа брига народне власти која у првом реду материјално доприноси и даљем развоју позоришног живота. Даљи рад позоришта мора бити у првом реду усмерен на подизање квалитетног нивоа.”³⁰

У јавности је за сезону 1953/54. покренута анкета о раду позоришта, чији су резултати објављени у листу „Напред”.³¹ У дискусији су учествовали сви профили занимања и скоро све узрасне групе. На површину су изнети проблеми са којима се позориште суочавало. Циљ је био отклонити ктитуку позоришта, нарочито од стране публике, која

29 „Напред”, бр. 221/1952. год., стр.4

30 „Напред”, бр. 270/1953. год., стр.4

31 „Напред”, бр. 294, бр. 295, бр. 298, бр. 300, 1954. год. срт. 4

често има и недобронамерних намера. Највећа замерка је стављена на неуједначеност репертоара. Зато Уметнички савет мора да се стара о квалитету представа, да води рачуна о уметничким снагама и активно учествује у раду. Репертоар се не сме руководити само укусом публике, већ треба да постоји и тежња да се укус подиже на виши културни ниво.

Део анкетираних ђачке омладине је сматрао да су ђачке представе на нешто нижем нивоу од осталих. На репертоар треба ставити класична достигнућа наше и светске драматургије. Раднички део позоришне публике сматра да треба више приказивати дела наших писаца, јер су она ближа публици.

Анкетирани професор ЕСШ Тихомир Митић сматра „да за компликована дела страних аутора треба више општекултурног образовања. Одгајање позоришне публике је једна од најзначајних задатака позоришта. Зато јој треба приказивати прво њима ближе комаде, а онда повремено и оне дубље који захтевају од гледалаца више удубљивање. То је дуг процес, потребне су деценије да би се створила толерантна, критички настројена публика која се саживљава потпуно са позоришним радом.“³²

Станислав Голднер, глумац ГНП-а, изнео је своје мишљење о стању у позоришту. Своју матичну кућу сврстава на границу између позоришне и дилетантске дружине. „Наше позориште, чини ми се да не грешим, од свега овога има само функцију и садржај. И то не потпуно, већ делимично. Оно више личи на професионално културно-уметничко друштво, а никако и на позориште. Напори целог колектива су и видљиви. Али они нису заједнички, нису организовани. Чланови колектива немају никакве могућности за колективан, здрав разговор о напретку наше куће. Никакве конференције или саветовања не постоје о репертоару, о организацији, о животу и раду унутар колектива, о неком, бар оквирном планирању. Нама све то долази „од горе“, од једног човека у лицу управника. Унутрашња радна дисциплина је у стагнирању. Али и за организациони рад и дисциплину треба средстава. Схватању и решавању ових проблема мора се убудуће прилазити дубље, и у томе свакако и лежи циљ ове дискусије.“³³

У сезони 1954/55. подигнут је квалитет представа на виши степен у односу на протекле сезоне. Један од разлога је ангажовање старијих глумаца са већим уметничким квалитетима. Захваљујући томе било је могуће ставити на репертоар нека јача дела, као што је дело „Учене жене“ од Молијера. Међутим, извођења оваквих дела захтевало је веће финансијске издатке, јер позориште скоро и да нема гардеробу. Добра очекивања за ову сезону поколебао је пожар који је избио у ноћи између 22. и 23. X 1955. Постојала је сумња да је ватра убачена кроз прозор, споља од музеја, и да је у питању било неко јаче средство које је убрзало

32 „Напред“, бр. 295/1954. год., стр. 4

33 „Напред“, бр. 298/1954. год., стр. 4

ватру. „Штета износи око 680 000 динара, плус лична реквизита глумаца 66 500 динара, што укупно износи око 750 000 динара, не рачунајући поправку зграде која ће износити око 80 000 динара. Изгорела је целокупна гардероба позајмљена из Краљева и Смедерева. Од наше гардеробе коју смо шили за представу „Хасанагиница” изгорело је све. Ми смо остали у обавези према позориштима да им било материјално надокнадимо оштећену гардеробу, било да исту исплатимо у новцу по њиховој инвентарској вредности.”³⁴

Ентузијазам и добра воља да позориште и даље постоји, јесу били довољни, али не и једини услови. Педесетих година се преиспитује постојећа мрежа позоришта на територији НР Србије³⁵. Министарство просвете није имало могућности да помогне сва ова позоришта, па је судбина многих од њих препуштена локалним властима. Ситуација у ваљевском позоришту била је слична као и у осталим провинцијским срединама. Оно је пролазило кроз све промене које су задесиле целокупно југословенско друштво. Радној конференцији од 23. II 1955. год.³⁶ присуствовали су сви чланови Савета за просвету и културу НО ГО Ваљева. Инсистирали су на томе „да се глумци нађу у реонима и упознају са проблемима града и заједнице. Грађани имају рђаво и некултурно опхођење баш због тога што глумци не залазе у реоне”.³⁷

Сезона 1955/56. почела је и текла упоредо са дискусијама о културно-уметничком животу у граду. Општински одбор Социјалистичког савеза у Ваљеву је формирао комисију која је припремала исцрпну анализу културно-просветног рада. Са том анализом изашло се на пленум Општинског одбора Социјалистичког савеза коме су присуствовали, између осталог, и Дража Марковић, члан ЦК СКС, Мирко Тепавац, директор Радио Београда и Оскар Давичо, књижевник. У име комисије извештај је поднео Душан Николић³⁸, председник Савета за просвету и културу Народног одбора општине. Општи закључак је био да се у развијању културно-уметничког рада отишло у ширину, да се квалитет из године у годину побољшава, али да још увек има појава које не иду у прилог претходном. У културном животу града осећа се одсуство културних радника и једног броја интелектуалаца. У складу са донетим закључцима и Законом о управљању у културно-уметничким установама, Савет ГНП-а је на својој седници од 17. I 1956. год. донео Статут о унутрашњој организацији и начину рада ГНП-а у Ваљеву.³⁹

34 ИАВ, Фонд ГНП 1950-56, Списи административни, кутија инв. бр. 13 (1955) документ бр. 1 130 од 15. XI 1955. год.

35 Видети, Др Петар Волк: Позоришни живот у Србији 1944-1986, Београд, 1990. год., стр. 13

36 ИАВ, Фонд ГНП 1950-56, Записник радних конференција 1951-1954, књига инв. бр. 2 (1955)

37 Исто

38 Анализа културно-уметничког живота у граду, „Напред” бр. 387/1955, стр. 4

39 ИАВ, Фонд ГНП 1950-56, Статут о унутрашњој организацији и начину рада ГНП-а у Ваљеву, кутија инв. бр. 13/7 (1956)

Оснивач позоришта је Народни одбор општине Ваљево. Органи за непосредно управљање позориштем су: а) Позоришни савет и б) управник. Установљењем Позоришног савета осећа се да актуелна питања рада, позоришта излазе из оквира чисто позоришних проблема. У ССРН је организована дискусија путем састанака са позоришним Саветом и члановима управа културно-уметничких друштава и другим јавним радницима. Дискутовало се о даљем опстанку позоришта. До коначне одлуке, ГНП-у у Ваљеву је дата препорука да не ангажује нове чланове за наредну сезону и да не формира репертоар. На позоришта су стално вршени догматски притисци преко којих је преношен друштвени утицај и успоравани су сви могући преображаји.

УКИДАЊЕ ПОЗОРИШТА

Одлука оукидању донета је на основу сугестија појединих форума из Београда, који су сугерисали затварање многим позоришта у НР Србији, јер их је било више него што су дозвољавале материјалне и кадровске могућности. Доношење одлуке је најављено и образложено у чланку „Пред укидање НП-а у Ваљеву“⁴⁰. Аутор текста је био Богдан Ранковић, тадашњи уредник листа „Напред“ и човек из ваљевског политичког врха. Залагао се за укидање позоришта и за честа гостовања београдских позоришта, са представама високог уметничког квалитета, и за потпомагање аматерских драмских секција. Политичка делегација је, боравећи у Београду, испитивала могућности њихових редовних гостовања, „Како би се покрила извесна празнина која ће настати укидањем позоришта“. Б. Ранковић је закључио са: „Сматрам да треба заузети став за укидање Позоришта и искористити повољне услове које нам пружа Београд. Са одлуком треба пожурити да би се глумци могли оријентисати и тражити ангажман на другој страни“.⁴¹

На својој XIV седници НО општине Ваљево је донео, на предлог Савета за просвету и културу, решење⁴² „да се ГНП у Ваљеву укине са 31. VIII 1956. год., а да се по питању имовине позоришта донесе накнадно решење пошто Савет за просвету и културу то питање поново проучи“.

Овакве кампањске мере донете су широм Србије у периоду од 1954. до 1958. год., и углавном су се односиле на професионална и полупрофесионална позоришта. Поред ваљевског укинута су и позоришта у Прокупљу, Пожаревцу, Врању, Крушевцу, Краљеву, Косовској Митровици, Смедереву, Сремској Митровици, Панчеву, Б. Паланци, Румунско НП у Вршцу. Све ове одлуке су се позивале на Закон о позоришту донет 1956. год. Свака република, а у њој сваки град, требало је да дефинише

40 „Напред“, бр. 404/1956, стр. 4

41 „Напред“, бр. 404/1956, стр.

42 ИАВ, Фонд ГНП 1950-56, Решење НО Ваљева о ликвидацији позоришта, кутија инв. бр. 14/4, документ бр. 10 160 од 28. III 1956. godine

статус позоришта и његове задатке унутар општих друштвених и уметничких тежњи свога становништва.

Последњу премијеру у Ваљево позориште је дало 23. VI 1956. када је игран „Волпоне” од Б. Џонсона. Опроштајну представу „Младост пред судом” од Ханса Тимајера позориште је извело 18. VI 1956.

У оквиру ликвидационог поступка управник Милош Милановић је саставио детаљан статистички преглед рада позоришта у шест сезона његовог постојања и доставио га Одсеку за просвету и културу НО општине Ваљево.⁴³ Као да је и на овај начин хтео да покаже да је одлука о принудној ликвидацији, са политичком позадином, олако донета.

Шапчани и Ужичани, а и неки други по Србији, одбранили су своја позоришта, па она и данас раде. „Ужичани, предвођени Марком Поповићем, тада су се јавно двоумили да ли да и они учине исто, а међусобно су били решени да се одупру диктату, у чему су успели. У име Шапчана најборбенији је био управник театра Верољуб-Веца Павловић.

Након укидања ваљевског позоришта у његовом здању је основан Дом културе на који је пренета и позоришна имовина. После неколико година та зграда је срушена.”⁴⁴

Акт о укидању позоришта био је потез „форума” у Београду и то управо онда када је ГНП било на путу да се афирмише као право професионално позориште. Позоришту није пружена шанса коју је заслуживало. Уколико је једна средина прихватила изазов и терет, за који није била дорасла, значи да је имала довољно ентузијазма да све то реализује. Декрети су убијали ентузијазам и усмеравали људску делатност у домену уметности на празну фразеологију. Ваљево је остало без свога позоришта и та празнина се осећа и данас. Иако је настављена аматерска драмска традиција, она је недовољна да употпуни културни живот града. Шабац и Ужице су, сачувавши позоришта, сачували свој културни идентитет. Већина градова у провинцији 60-их година је тонула у сенку Београда. Он је као културна престоница требало да даје уметничке импулсе и буде посредник између нових културних кретања и провинције. Међутим, уљуљкана у социјалистичку уравниловку бољег живота у будућности, провинција је дуго трпела последице своје послушности и чекала подстицаје из престонице.

(На основу: 1. архивске грађе из Фонда Градског народног позоришта 1950/56; 2. публицистичке грађе, лист „Напред” од бр. 211/1952. до бр. 433/1956; 3. објављених радова Здравко Ранковића „Окружно народно позориште у Ваљево 1947. год.”, Гласник ИАВ бр. 30/1996, стр. 182-186. и „Ваљевска позоришта 1860-1960. год.”, „Напред” бр. 2346-2385/1994. год.)

43 ИАВ, Фонд ГНП 1950-56, Статистички подаци о раду ГНП-а у Ваљево од априла 1950. до 31. VIII 1956, кутија инв. бр. 13/7

44 Здравко Ранковић: Ваљевска позоришта 1860-1960. год., „Напред” бр. 2381/1994. год., стр. 5

РЕЗИМЕ

Градско народно позориште (ГНП) у Ваљеву, као професионална институција, постојало је од 1. I 1951. до 31. VIII 1956. године. Делећи судбину и проблеме тадашњег друштва, оно се борило да, што је више могуће, оправда поверење које му је указано. Без обзира на пропусте у раду, несналажења, објективне и субјективне тешкоће, позориште је почело да живи и да се намеће у културним догађањима града.

Људи који су оставили трага у оснивању и раду ГНП-а били су углавном аматери. Мало је било школованих, професионалних уметника, као и културних радника, који би ентузијазму и таленту дали повезаност, професионалност и уметничку тежину. Стога су и биле оправдане критике од стране шире јавности, да ГНП више личи на професионално културно-уметничко друштво, а врло мало на позориште. Видљиви су напори да се побољша репертоар, сценографија, глума, али је овај напредак нагло пресечен.

Акт о укидању позоришта била је одлука појединих форума из Београда. Они су сугерисали затварање многих позоришта у НР Србији јер их је било више него што су дозвољавале материјалне и кадровске могућности. ГНП је, незаслужено, остао без шансе коју је могао да искористи.

Последице оваквих кампањских мера у области културе осећале су се деценијама касније, а негде се осећају и данас. Већина провинцијских градова изгубила је свој културни идентитет чекајући искључиво подстицаје из престонице.

SUMMARY

City National Theatre (CNT) in Valjevo, as a professional institution, existed from January 1st 1951 until August 31st 1956. By sharing the destiny and problems of the society of that time, it was fighting to justify, as much as possible, faith which was showed to it. Regardless of the mistakes in its work, unresourcefulness, objective and subjective difficulties, the theatre started living and forcing itself in cultural events of the town.

People who left traces in the founding and work of CNT were mainly amateurs. There were few educated professional artists as well as cultural workers who could give connection, professionalism and artistic quality to enthusiasm and talent. Therefore, the critics of broad public were justified, that CNT more resembled a professional cultural-artistic company, but very little a theatre. The efforts to improve the repertoire, scenography and acting were noticeable, but that improvement was suddenly interrupted.

The document on the closing of the theatre was the decision of particular forums from Belgrade. They suggested the closing of many theatres in National Republic of Serbia, as there were more of them than financial and personnel possibilities made it possible. CNT was undeservedly left without the chance which it could use.

The consequences of such off-and-on measures in the field of culture could be felt for decades later and they are felt somewhere even today. Most provincial towns lost their cultural identity while they were waiting exclusively for the impulses from the capital.